

Dobszay László

Gyülekezetszerűség és professzionalitás – II.*

Gyakorlati követelmények

1. Első tételünk: egyházzenéről a szó valódi értelmében csak ott beszélhetünk, ahol a tevékenység istentiszteleti funkcióra irányul. Az egyházzene: a hétről hétre való istentiszteleti zenés szolgálat. Az egyházzene-oktatás alapvető célja

nem lehet más, mint hogy ennek az istentiszteleti zenének ismeretére, művelésére felkészítse a következő generációt. Vagy negatíve fogalmazva: nagyon helyeselhető, ha a karvezetés-oktatásba bekerülnek az egyházzenei múlt remekművei is, de ez csak egy jó darabokkal fölszerelt karvezetés-oktatás, nem pedig egyházzenei képzés. Így az egyházzeneben és az egyházzene tanításában csak az illetékes, akinek erről az istentiszteleti célú, rendeltetésű zenéről vannak tapasztalatai, teljesítményei, elképzelései, ideáljai.

A első tétel korolláriuma: a fenti követelés nem zárja ki azokat, akik az egyházzenét zenei műveltségük teljessé tétele érdekében tanulják. Tanárok vagyunk és nem bírók. Amit mi nyújtani tudunk, az a fenti értelemben vett egyházzenei műveltség; ha erre vágyik egy zenész, azt felkínálhatjuk neki még akkor is, ha nem lesz belőle templomi muzsikus.

2. A második tétel: az istentiszteletiség nem csak annyit jelent, hogy a zene felhasználása az istentisztelet keretében történik, hanem hogy annak normáihoz, annak szerkezetéhez igazodik. A liturgia nem egy üres doboz, amelybe egymás után behelyezzük zenedarabjainkat. Nem szép vallásos darabokat tanulunk *általában*, melyek beilleszthetők az istentiszteletbe, hanem a darabbal együtt kell tanítanunk annak liturgikus rendeltetését, helyét az egyházi évben és az istentisztelet rendjében.

Márpedig az istentiszteleti ének elsősorban az istentisztelet aktív szereplőinek (a vezetőnek, az olvasóknak, a segédkezőknek), továbbá a gyülekezetnek a liturgia logikája szerint kijelölt éneke; ezt kiegészítik az énekesek, kántorok, szólisták szigorú liturgikus rendet követő megszólalásai. Logikailag csak harmadik a sorban az autonóm kórusművészet és a hangszeres zene. E logikai rendet a tanulmányi rendnek is tükröznie kell, még akkor is, ha nem csekély gyakorlási időt fordítunk (persze az iskolatípusnak megfelelő módon) az ún. nagyművészetre. Igen fontosnak tartom, hogy a tanulók maguk is megértsék az egyházzene és az egyházzene-tanulásnak ezt a belső logikai hierarchiáját.

A második tétel korolláriuma: az hiszem, a mondottakból kitűnik, hogy növendékeinknek éppen azért kell átfogó egyházzenei műveltséget elsajátítaniuk, hogy kifejlődjék bennük az a funkciós érzék, mely a sok elsajátítottból

Dobszay László zenetörténész, karnagy, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola egyházzenei tanszakának tanszékvezető egyetemi tanára, a Magyar Egyházzenei Társaság elnöke.

* Elhangzott a debreceni egyházzeneoktatási konferencián, 1995. január 26-án.

A szerző az előadás írásos változatát a szombathelyi Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola egyházzenei szakának ajánlja.

választani tud, mindent a megfelelő helyre illeszt, s elkerüli, hogy örökségünk sokszínűsége könnyelmű tarkaság formájában jelenjék meg.

3. A specializálódás az élet minden terén nagy fejlődési lehetőséget ad. Ha egy orgonista csak az orgonával, a tanár a tanítással, a kórusvezető a vezénnyel foglalkozik, munkáját könnyebb végeznie, sőt esetleg magasabb szintre juthat. Mégis ma elsősorban olyan egyházzenezőkre van szükség, akik az *egészet* átlátják, az egészszel törődnek, s abba illesztik be a részeket. Vagyis foglalkoznunk kell a nép énekével éppúgy, mint nagykórusral, a kisiskolások egyháziének-tanításával éppúgy, mint a nagypénteki passióval, az ifjúsági egyházzenevel éppúgy, mint az előénekesek nevelésével. A főiskolai tanárok ugyan megtehetik, hogy a tárgyakat elosztják egymás közt, mégis kell, hogy az egészről legyen látomásuk, végül a diákoknak úgy kell befejezniük a tanulmányokat, hogy valószínűleg mindezzel nekik egyszemélyben kell törődniük.

Ha istentiszteletünk – s most mindegyik felekezetről beszélünk –, visszanyeri drámai alkatát, akkor az egyházzenező munkájához tartozik törődni a liturgus recitációjának gyakoroltatásával, a templomi felolvasók kiejtésével, a liturgia által kijelölt szólótételek énekeseivel, s mindehhez segéderők képzésével, a szervezéssel, a mindennapi működési rend kialakításával.

Ebben az összefüggésben új értelmet nyer a gyülekezetszerűség igénye. Nem annyit fog jelenteni, hogy a strófás gyülekezeti éneket kell előtérbe állítani, hanem azt, hogy az egyházi közösségnek zenei szempontból is úgy kell működnie, ahogy Pál apostol az egész Egyházzáról írja: nem az egész test szem, nem az egész test kéz... Nem az egész istentisztelet a (teljes) gyülekezet; az istentiszteleten a gyülekezet maga is artikulált, tagolt szervezetként jelenik meg. Nem attól gyülekezetszerű az istentiszteleti ének, hogy mindent a gyülekezet énekel, hanem attól, hogy miként a kéz, a szem, az ott a maga helyén fejt ki a maga tevékenységét, úgy a liturgia által megkövetelt rendben szólal meg hol a liturgus, hol a segédkező, hol a nép, hol a lektor, hol a képzett énekes, hol az énekkar, hol az orgonista, mindig azzal a zenével, mely őhöz is, a liturgia adott pillanatához is igazán illik.

4. Negyedik tételként, de kitérőként szeretnék röviden beszélni a gyülekezetszerűség másik jelentéséről. Amikor Csomasz Tóth Kálmán vagy más szakértők a *népénekeket* ilyen szempontból is minősítették, nem arra gondoltak, hogy az egész gyülekezet énekl-e vagy sem, hanem valami belső kvalitást akartak érzékeltetni e szóval. Ilyen szempontból a gyülekezetszerűnek ellentéte a túlzottan individuális. Az egyházi énekekben az Egyház egésze szólal meg, s minél egyénibb hangulatú akar lenni a zene, annál kevésbé gyülekezetszerű. Ha ehhez a történelem tanulságát is hozzátesszük, látni fogjuk, hogy az újkori egyházzene a kifejezésre törekedett, s ezzel a lírai-individuális irányba mozdult el. Ezzel szemben a régi egyházzene nem illusztratív, hanem „pronunciatív” volt. Nem a szöveg tartalmát akarta megszólaltatni, hanem magát a szöveget, annak akusztikus és grammatikai tartalmát. Szinte azt mondhatnánk, a szöveg lelkéhez a szöveg testén keresztül közelített. Ebből adódóan volt ebben a zenében egy bizonyos elvontság, tartás, stilizáltság, építettség, egyenletesség, ami persze korántsem jelent hidegséget. Úgy vélem, ezért is csínján kell bánnunk az utolsó 200–250 év egyházi zenéjével a ta-

nításban. Kétségtelenül könnyebben adja magát, hálásabb tananyag. De ebben van veszélyessége is, s kevésbé nevel arra az egyháziasságra és gyülekezetszerűségre, melyről föntebb beszéltünk.

5. Az imént kifejtett kívánalmak mintha a zenészt és szakmai tudását háttérbe szorítanák. De nincs így. Egy gyülekezeti ének jó orgonakísérete, jó tempóválasztása, egy gregorián ének betanítása, egy könnyű, a liturgiába szervesen beillő kórus vezénylese ugyanolyan hiteles művészi megnyilatkozás, mint egy nagyterjedelmű egyházi mű vezénylese. Ahogy a tanári munka *minőségét* az adja, amit *nem* tanít, vagyis ami a tanár saját műveltsége, háttértudása, úgy ha valaki jártas Bartók művészetében, ha komoly tapasztalatai vannak egy Palestrina-motetta vagy Bach-kantáta előadásáról, ettől nemesebben fog megszólalni keze alatt egy introitus vagy egy Schein-korál.

Korollárium: ebből az következik, hogy a kiemelkedő képességű zenészeknek én nyomatékosan ajánlanám, jogy teljeskörű művészi önmegvalósításukra találjanak helyet a templomon kívül is, nehogy a templom zenéjét szabják egyéni ambícióikhoz. Akinek megvan a zongorája, a tehetségével arányos koncertkórusa, művésztanári terepe, az könnyebben fog templomi működésében „lemondani” sok olyasmiről, amihez kedve volna – annak érdekében, ami helyes és lehetséges a templomban. Zeneisége fejlődni fog ott, ahol erre megfelelő terepet talál, ez a fejlődés visszahat templomi munkájára is; a templomba ésszerű döntéssel viheti be azt, amit az adott alkalommal széleskörű műveltsége alapján odavalónak ítél. Eközben a hétről hétre való templomi szolgálat olyan zenei biztonságot ad neki, melyet világi működési körében talán soha nem érhetne el.

A gyülekezetszerűség és professzionizmus egyensúlya tehát egyfelől olyan tárgyi követelmény, melyet magában a liturgiában kell megvalósítani. Másrészt ez az egyensúly az egyes zenészen is megteremtendő, mentalitásbeli eredmény.

6. Nehogy valaki túlzott szigorúsággal vádoljon, hozzáteszem, hogy az elmondottakkal nem akartam kizárni az egyházzenei nagyteljesítmények vagy a hangversenyek és más szereplések lehetőségét; nem akarom tagadni az egyházzenei örökség fenntartásának köteleességét, a kulturális-társadalmi célokat is szolgáló egyházi kórusok vezetésének nemességét vagy azt a léleknevelő hatást, amit világi kórusra is gyakorolhat, ha az kiváló egyházzenei alkotásokkal is találkozhat. Mindez a jelen előadás témáján túlmutat, külön tárgyalást igényelne.

Mindenesetre egy dolgot itt is jegyezzünk meg. Az igazi professzionizmus jele, ha valaki csak olyan feladatot vállal, melynek legalább szerényen tisztességes megoldására maga és zenésztársai képesek. Más dolog a magunk örömeire jól-rosszul összehozni valamit, és más dolog azzal nyilvánosan kiállni, vagy éppen az istentisztelet nyilvánosságát traktálni vele.

Mindezt pedagógiai szempontból abban foglalnám össze, hogy 1) legyen egyházzenei képzettségünk egyetemes, adjon széles megalapozást; 2) tüntesse ki érdeklődésével az istentisztelet eszményéhez legillőbb zenei műfajokat; 3) tanítsa meg a jövőendő egyházzeneisért arra, hogy ne használja föl mindazt, amit tud, hanem belőle pontosan azt, amit az adott feladatok *belső* logikája és *külső* feltételei megparancsolnak és megengednek.

Communio: Ízleljétek és lássátok

(Gustate et videte)

Jeney Zoltán

(♩ = 66)

Íz - lel - jé - tek és lás - sá -

tok, hogy mi - lyen é - des az Úr, bol -

bol - dog

§

dog az az em - ber, ki ben - ne bí - zik.

az az em - ber, ki ben - ne bí - zik.

Fine

Jeney Zoltán: Ízleljétek és lássátok (kommunió) – részlet